

УДК 343.3/7:342.746

Скрекля Л. І.,

к.ю.н., доцент кафедри теорії держави і права,
Львівський торговельно-економічний університет,
м. Львів.

СПІВВІДНОШЕННЯ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 139 ТА СТ. 140 КК УКРАЇНИ

Анотація. У статті показано, що склади злочинів із спільними ознаками можуть мати такі типи співвідношення: склади злочинів є суміжними, склади злочинів, передбачені конкуруючими нормами. Досліджено проблеми відмежування злочину, передбаченого ст. 139 КК України від кримінально-караного діяння, передбаченого ст. 140 КК України. Проведено загальний кримінально-правовий аналіз даних складів злочинів, визначені суміжні риси в їх елементах і виділені ознаки, за якими їх слід розмежовувати при вирішенні питань кримінально-правової кваліфікації. Наведені основні критерії розмежування складів злочинів, передбачених ст. 139 та ст. 140 КК України, якими слід керуватися при кваліфікації відповідних діянь.

Виділені їх спільні (безпосередній об'єкт, суспільно-небезпечне діяння, суспільно-небезпечні наслідки (ч. 2 ст. 139 та ч. 1 ст. 140 КК України) та суб'єкт учинення злочину (медичний працівник) та розмежувальні (обстановка вчинення злочину, суспільно-небезпечні наслідки (ч. 1 ст. 139 та ч. 1 ст. 140 КК України), а також форма вини) ознаки. Встановлені випадки неправильної кваліфікації злочинних дій медичних працівників в судовій практиці в цій частині.

Ключові слова: розмежування, кримінально-правова кваліфікація, суміжні склади злочинів, розмежувальні ознаки, ненадання медичної допомоги, неналежне виконання професійних обов'язків.

L. I. Skrekliia,

candidate of jurisprudence, associate Professor
of the Department of Theory of State and Law,
Lviv Trade and Economic University, Lviv.

THE COMPOSITION RATIO OF CRIMES UNDER ARTICLE 139 AND 140 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Abstract. This article defines the bodies of the crimes with common elements may correlate either as neighboring or as bodies of the crimes, envisaged by the competing provisions. Deals with the problem of differentiation a crime under Article 139 of the Criminal Code of Ukraine from penal act under Article 140 of the Criminal Code of Ukraine. The criteria, which determine the nature of such correlation of the bodies of the crimes with common elements are singled out. This

article also carries out the criminal and legal analysis of the corpus delicti data, determines the interrelated characteristics of their elements and singles out that features according to which they must be differentiated determining the criminal and legal qualification. The conclusions of this article give the basic criteria of crime differentiation determined by the articles 139 and 140 of the Criminal Code of Ukraine which are necessary to be followed qualifying the corresponding acts. Allocated common (direct object , socially dangerous act, socially dangerous consequence (a crime under part 2 Article 139 and part 1 Article 140 of the Criminal Code of Ukraine) and distinctive (the circumstances of the crime, socially-dangerous consequences (a crime under part 1 Article 139 and part 1 Article 140 of the Criminal Code of Ukraine), the form of guilt) features. There have been cases of incorrect qualification of criminal actions of medical workers in judicial practice.

Keywords: delimitation, criminal legal qualifications, contiguous corpus delict, restrictive signs, failure to assist a sick person, improper execution of professional duties.

Постановка проблеми. Загальновизнаним є те, що кожен злочин має низку спільних ознак з іншими злочинами. Труднощі, що виникають при кваліфікації і пояснюються цими обставинами. Для того, щоб знати, які конкретні правила кримінально-правової кваліфікації застосовувати в кожному випадку дуже важливо правильно встановити характер співвідношення між відповідними складами злочинів і нормами, що їх передбачають, а також відповідні критерії, за якими можна визначати характер співвідношення між складами злочинів, що містять спільні, тобто тотожні за змістом ознаки. Такі склади злочинів можуть співвідноситись як суміжні, або як такі, що передбачені конкуруючими нормами.

Одним із найбільш поширених видів помилок у кваліфікації злочинів, розглядають помилку, яка полягає у неправильному визначенні статті Особливої частини КК України. Причиною цього виду помилок дослідники вважають неправильне вирішення питань, пов'язаних з явищем, яке у кримінально-правовій літературі та правозастосовній практиці називають “розмежуванням злочинів” [1, с. 106]. Зокрема, В. О. Навроцький пише, що “особа, яка застосовує кримінально-правові норми, доволі часто зустрічається з необхідністю визначити, якій з кількох норм, що “підходять” до даного випадку, слід віддати перевагу, в яких випадках достатньо інкримінувати порушення однієї норми, а коли потрібно оцінювати скоєне як злочин, передбачений двома чи більше статтями Особливої частини КК” [2, с. 275–276]. В цьому випадку мова йде про відмежування суміжних складів злочинів та розмежування складів злочинів, передбачених кримінально-правовими нормами, що перебувають між собою у конкуренції. Розмежуванням суміжних складів злочинів розглядається як один з етапів кримінально-правової кваліфікації [2, с. 478] внаслідок якого суб'єкти офіційної кримінально-правової кваліфікації встановлюють конкретні ознаки вчиненого злочинного діяння та відповідно і норму КК України.

З урахуванням вищенаведеного існує необхідність здійснити розмежування складів злочинів, передбачених ст.139 та ст. 140 КК України. Такий аналіз не є випадковим, а зумовлений змістовною близькістю вказаних складів злочинів, схожістю окремих ознак, а також потребами практики, оскільки її аналіз засвідчує про наявність помилок, які допускають правозастосовні органи в частині кваліфікації аналізованих посягань.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній кримінально-правовій науці висвітлено окремі аспекти питань розмежування складів злочинів, передбачених ст. 139 та ст. 140 КК України. Зокрема, ця проблематика розглядалась у працях І. М. Авдєєва, О. М. Алієвої, А. О. Байди, В. В. Балабка, В. В. Бирюкова, Л. П. Брич, Р. В. Вереші, В. О. Глушкова, О. О. Дудорова, Н. Е. Крилової, Н. В. Мірошниченка, І. О. Нікітіна, О. С. Парамонові, С. Г. Стеценка, Т. Ю. Тарасевич, Г. В. Чеботарьові та інших. Проте дослідження вказаних науковців зводились або до коментування окремих положень кримінального законодавства або до фрагментарного аналізу питань обраної тематики. Окрім того, багато питань є спірними або взагалі не дослідженими. Зокрема, до кінця не розроблені критерії, за якими слід розмежовувати відповідні склади злочинів. Дискусійним також є питання щодо визначення кола суспільно-небезпечних діянь, а також наслідків, які охоплюються поняттям «тяжкі наслідки».

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення особливостей співвідношення складів злочинів, передбачених ст. 139 та ст. 140 КК України.

Виклад основного матеріалу. Поняття суміжності складів злочинів у вітчизняній кримінально-правовій літературі вперше було піддано аналізу В. М. Кудрявцевим, який вважав, що кожен із суміжних складів злочину має ознаки, які відсутні в іншому [3, с. 245–246]. Продовжуючи розгляд проблеми суміжних складів злочинів Л. П. Брич зазначає, що під ними потрібно розуміти склади злочинів кожен з яких має одну або кілька збіжних за змістом (спільних) ознак (крім загального об'єкта, причинного зв'язку, загальних ознак суб'єкта складу злочину) і одночасно містить одну або декілька відмінних за змістом ознак, що виключають однойменні витoki іншого складу злочину. Для того, щоб відрізнити їх між собою достатньо хоча б однієї пари чітко сформульованих ознак (по одній у кожному складі злочину), котра б розмежовувала ці склади злочинів [4, с. 103]. При цьому методика розмежування суміжних складів злочинів має зводитися до конкретизації саме схожих ознак об'єкта, об'єктивної та суб'єктивної сторін і суб'єкта складів злочинів, що порівнюються з метою виявлення розмежувальних критеріїв. Варто зауважити, що розмежувальними можуть бути лише ті ознаки, які є порівнюваними поняттями (котрі посідають однакове місце в системі ознак складу злочину, тобто одні й ті ж самі ознаки складу злочину). Певна характеристика (частина, елемент) ознаки складу злочину також може виконувати функцію розмежування за умови, якщо вона є конкретним поняттям [4, с. 239].

Однак не всі ознаки складу злочину можуть виконувати роль розмежувальних, оскільки як справедливо зазначає В. О. Навроцький,

розмежувальними ознаками окремих злочинів виступають тільки обов'язкові ознаки складу, які прямо передбачені в диспозиції відповідних статей Особливої частини КК України [2, с. 65]. Водночас зауважимо, що не всі ознаки складу злочину передбачаються у диспозиції — окремі із них є загальними для усіх без винятку складів злочинів, а тому такі ознаки описані у Загальній частині КК України (напр. форма і вид вини тощо). Однак, у кожному конкретному складі злочину існує певна взаємопов'язана система ознак, за допомогою яких один злочин можна відмежувати від іншого та встановити вид такого злочину.

Неможливо також розрізнити злочини за загальним об'єктом, причиновим зв'язком, загальними ознаками суб'єкта злочину. Окрім того, у кримінально-правовій літературі вказується, що розмежування суміжних складів злочинів, як правило, здійснюється між основними складами злочинів, оскільки основний склад злочину вміщує істотні ознаки цього типу суспільно небезпечної поведінки. Натомість, у кваліфікуючих ознаках втілене законодавче розуміння про підвищений ступінь суспільної небезпеки відповідного посягання [4, с. 240]. Однак, безумовно, таке правило не є універсальним, оскільки не виключені випадки, коли пару суміжних можуть складати основний склад одного злочину і кваліфікований іншого (наприклад, ч. 2 ст. 139 та ч. 1 ст. 140 КК України).

Загальні рекомендації розмежування суміжних злочинів розроблені головним чином у працях В. М. Кудрявцева. Зокрема, ним пропонується здійснювати процес розмежування злочинів послідовно, шляхом порівняння об'єктивних і суб'єктивних ознак складів злочинів, які зіставляються [3, с. 245–246]. В. О. Навроцьким запропоновано методику розмежування суміжних складів злочинів на основі здійснення пошуку спільних ознак, виведення ознак, за якими порівнювані об'єкти відрізняються між собою, а також встановлення того, у чому полягає відмінність відповідних розмежувальних ознак [2, с. 59]. Видається, під час відмежування складів злочинів, передбачених ст. 139 та ст. 140 КК України необхідно дотримуватись рекомендацій, які надані В. О. Навроцьким.

Аналіз відповідних складів злочинів свідчить про те, що вони є суміжними, оскільки вони збігаються за рядом своїх характерних рис. Кожен з суміжних складів має ознаку (чи ознаки), які відсутні в іншому, в той час, як при конкуренції тільки одна з норм наділена ознаками, що відсутні в іншій [3, с. 245–246]. У науковій літературі у зв'язку з цим висловлювалась пропозиція виключити ст. 139 КК України [5, с. 72] або ж заперечувалась доцільність притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 139 КК, тобто за ненадання допомоги хворому медичним працівником, якщо це не спричинило смерті хворого або інших тяжких наслідків [6, с. 23].

Видається, що такі висновки є дещо поспішними, оскільки лише поверхневий аналіз відповідних складів злочинів свідчить про певну їх схожість. Окрім того, наявність цієї норми є найбільш дієвою гарантією конституційного права кожної людини на охорону здоров'я та медичну допомогу. Її виключення призведе до безкарності медичних працівників та

поширить випадки неналежної професійної поведінки медичних працівників.

Слід зазначити, що злочини, які передбачені у ст.139 та 140 КК України посягають на особливі суспільні відносини, пов'язані з реалізацією права людини на охорону здоров'я. Окрім того спільними ознаками є суспільно-небезпечне діяння, суспільно-небезпечні наслідки (ч. 2 ст. 139 та ч. 1 ст.140 КК України), а також суб'єкт учинення злочину (медичний працівник).

Крім наявності спільних ознак характерною рисою суміжних складів злочинів — тією, яка ідентифікує це кримінально-правове явище, є наявність у них розмежувальних ознак, завдяки наявності яких є можливим розмежування відповідних складів [4, с. 239]. Ними виступають зокрема: обстановка вчинення злочину, суспільно-небезпечні наслідки (ч. 1 ст. 139 та ч. 1 ст. 140 КК України), а також форма вини.

Так, характерною ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 139 КК України є обстановка вчинення злочину, при якій особа повинна вважатися хворою (перебувати у небезпечному для життя та здоров'я стані) та потребувати медичної допомоги. Така позиція впливає безпосередньо з аналізу диспозиції статті, де вказується про можливість настання тяжких наслідків для хворого, що чітко визначає тенденцію до погіршення його стану у разі ненадання медичної допомоги. Натомість, відповідно до ст. 140 КК України медична допомога повинна надаватись будь-якій особі (яка потребує негайної чи планової медичної допомоги або звернулася до лікувального закладу за послугами медичного характеру) в повному обсязі, незалежно від того в якій обстановці вона перебуває.

У теорії кримінального права висловлюється позиція, що однією з ознак, за якою можна розмежувати аналізовані склади злочину, є суспільно-небезпечне діяння [7, с. 89]. Водночас така думка, видається, не може вважатися беззаперечною. Зокрема, з аналізу диспозиції ч. 1 ст. 139 КК України впливає, що об'єктивна сторона ненадання допомоги хворому медичним працівником характеризується тільки бездіяльністю (відмова у виїзді за викликом, в огляді хворого, у прийманні хворого до лікувальної установи, у госпіталізації, в організації за ним нагляду тощо). При цьому ненадання допомоги хворому може виражатись як у повній відмові від її надання, так і у ненаданні допомоги в обсязі, необхідному у конкретній ситуації. Це пов'язано з тим, що сам по собі прийом хворого до медичного закладу, який скаржиться, наприклад, на біль у грудній клітці, а також його огляд (тобто вчинення низки дій) без проведення обов'язкових додаткових досліджень (наприклад, кардіограма серця, ехокардіографія тощо) ще не свідчить про виконання медичним працівником свого обов'язку.

У диспозиції ст. 140 КК України суспільно-небезпечне діяння сформульоване як невиконання чи неналежне виконання професійних обов'язків. Під невиконанням професійних обов'язків медичним працівником слід розуміти невчинення ним певних дій, які він повинен був вчинити (бездіяльність), а під неналежним виконанням таких обов'язків —

вчинення необхідних дій не у повному обсязі чи вчинення не тих дій, які необхідно було вчинити. Відповідно, невиконання професійних обов'язків може полягати у невчиненні наступних дій: відмові від госпіталізації хворого, який потребує невідкладної допомоги; відмові від проведення діагностики захворювання або проведення невідкладної операції чи іншого втручання; залишенні хворого без належного нагляду чи контролю тощо.

З вищезазначеного випливає, що об'єктивна сторона аналізованих складів злочинів фактично переплітається і лише за ознаками суспільно-небезпечного діяння неможливо визначити між ними відмінність (наприклад, відмова від госпіталізації хворого характерна як при ненаданні йому допомоги медичним працівником, так і при невиконанні професійних обов'язків).

Другою відмінністю між аналізованими складами злочинів є те, що зміст об'єктивної сторони неналежного виконання професійних обов'язків складають тяжкі наслідки. Тоді як у ч. 1 ст. 139 КК України вони відсутні. Водночас, такі наслідки передбачені у кваліфікованому складі ненадання допомоги хворому медичним працівником, що ускладнює проведення правозастосовними органами проведення кримінально-правової кваліфікації.

За таких умов, третьою та, видається, основною ознакою, яка вирізняє аналізовані склади злочинів є форма вини. У ст. 139 КК України суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Психічне ставлення до наслідків, вказаних у ч. 2 ст. 139, є необережним. Натомість, у ст. 140 КК України має місце необережна форма вини (невиконання медичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення). Наприклад, лікар-акушер-гінеколог на прохання потерпілої не провів моніторинг за внутрішньоутробним станом плоду потерпілої, що призвело до внутрішньоутробної смерті плоду, оскільки був переконаний, що в цьому немає потреби. Тобто, в даному випадку, лікар не бажав настання таких суспільно-небезпечних наслідків, але через свою недбалість не передбачив такої ймовірності та не вжив необхідних заходів.

У судовій практиці нерідко мають місце випадки неправильної кваліфікації злочинних дій медичних працівників в цій частині. Такі ситуації зумовлені, в першу чергу, схожістю чи навіть тотожністю деяких ознак об'єктивної сторони (суспільно-небезпечне діяння) розглядуваних складів злочинів. Якраз в таких ситуаціях встановлення форми вини надасть змогу обрати "необхідну" кримінально-правову норму, яка підпадає під ознаки злочинного діяння.

Як приклад, слід навести вирок Апеляційного суду Чернігівської області від 17 січня 2007 р. Обставини вчинення злочину наступні: у пологове відділення поступила потерпіла, яка у присутності лікаря В. народила здорову дитину. Однак в подальшому третій період пологів ускладнився виворотом матки та матковою кровотечею. У зв'язку з цим для надання практичної допомоги акушер-гінекологу був терміново викликаний К. Однак маючи вищу кваліфікаційну категорію, він відмовився від проведення медичних маніпуляцій, а дав вказівку їх проведення лікарю В.,

яка не мала відповідних практичних навиків. Окрім того в подальшому на виклики з'явитися у пологове відділення не реагував, а вказівки щодо проведення лікування пацієнтки надавав в телефонному режимі. В результаті цього наступила смерть породіллі.

Суд постановив вирок визнати лікаря К. винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 140 КК України, тобто неналежне виконання професійних обов'язків медичним працівником [8]. Однак, видається, що у цьому випадку мають місце всі ознаки складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 139 КК України, оскільки засуджений усвідомлював, що пацієнтка перебувала у небезпечному для її життя стані (тобто ставлення до суспільно-небезпечного діяння містить умисний характер), однак відмовився без поважних причин надати допомогу.

Висновки. Таким чином виділення розмежувальних ознак під час аналізу складів злочинів, передбачених ст. 139 та ст. 140 КК України має важливе не лише теоретичне, але й практичне значення, оскільки надасть можливість правоохоронним органам та суддям обрати «потрібну» кримінально-правову норму, яка відповідає характеру та ступеню злочинного діяння, та як наслідок призначити справедливе покарання.

Література:

1. Марітчак Т. М. Помилки у кваліфікації злочинів: дис. ... к. ю. н.: спец. 12.00.08 / Т. М. Марітчак. — Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. — 219 с.
2. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації / В. О. Навроцький. — Київ : Юрінком Інтер, 2006. — 704 с.
3. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. — М. : Юридическая литература, 1972. — 314 с.
4. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія / Л. П. Брич. — Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. — 712 с.
5. Дудоров О. О. Неналежне виконання медичним працівником професійних обов'язків: проблеми застосування та вдосконалення кримінального законодавства / О. О. Дудоров, В. В. Балабко // Вісник кримінологічної асоціації України. — 2012 — № 2 — С. 64–80.
6. Малейна М. Н. Человек и медицина в современном праве. Учебное и практическое пособие / М. Н. Малейна. — М. : Издательство БЕК, 1995. — 272 с.
7. Парамонова О. С. Відмежування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 КК України) від ненадання допомоги хворому (ст. 140 КК України) / О. С. Парамонова // Юридичний електронний науковий журнал. — 2014. — № 2. — С. 87–91.
8. Вирок Апеляційного суду Чернігівської області від 17 січня 2007 р. Справа №11-13/2007. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.reyestr.court.gov.ua/

References:

1. Maritchak T. M. Pomylky u kvalifikatsii zlochyniv : dyss. k.i.u.n. Spets.: 12.00.08 / T. M. Maritchak. — Lviv: Lvivs'kyi natsional'nyi universytet imeni Ivana Franka — 2003. — 219 s.
2. Navrots'kyi V. O. Osnovy kryminal'no-pravovoi kvalifikatsii / V. O. Navrots'kyi. — Kyiv : Yurinkom Inter, 2006. — 704 s.
3. Kudriavtsev V. N. Obshchaia teoria kvalifikatsii prestuplenii / V. N. Kudriavtsev. — M. : Yurydycheskaia literatura, 1972. — 314 s.
4. Brych L. P. Teoria rozmezhuvannia skladiv zlochyniv: monohrafia / L. P. Brych. — Lviv : Lvivs'kyi derzhavnyi universytet vnutrishnih sprav, 2013. — 712 s.
5. Dudorov O. O. Nenalezhne vykonannia medychnym pratsivnykom profesiinyh obov'iazkiv: problem zastosuvannia ta vdoskonalennia kryminal'noho zakonodavstva / O. O. Dudorov, V. V. Balabko // Visnyk kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy. — 2012 — № 2 — S. 64–80.
6. Maleina M. N. Chelovek I medytsyna v sovremennom prave. Uchebnoe i praktycheskoe posobie / M. N. Maleina. — M. : Yzdatel'stvo BEK, 1995. — 272 s.
7. Paramonova O. S. Vidmezhuvannia nenalezhnoho vykonannia profesiinyh obov'iazkiv medychnym abo farmatsevtichnym pratsivnykom (st. 140 KK Ukrainy) vid nenadannia dopomohu hovoromu (st. 139 KK Ukrainy) / O. S. Paramonova // Yurydychnyi elektronnyi naukovi zhurnal. — 2014. — № 2. — S. 87–91.
8. Vyrok Apeliatsiinoho sudu Chernihivs'koi oblasti vid 17 sichnia 2007 r. Sprava №11-13/2007. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>